

KS. RYSZARD SELEJDAK*

RZYM

FORMACJA LUDZKA I DUCHOWA DIAKONÓW STAŁYCH W ŚWIELE MAGISTERIUM KOŚCIOŁA I DOŚWIADCZEŃ NIEKTÓRYCH KOŚCIOŁÓW LOKALNYCH

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/TiCz.2014.017>

WPROWADZENIE

Kościół, mając na uwadze wzrastającą liczbę diakonów stałych oraz coraz większe znaczenie ich posługi, pragnie zapewnić kandydatom do diakonatu solidną formację integralną, odpowiadającą różnego rodzaju wyzwaniom współczesnego świata¹.

* Ks. dr hab. Ryszard Selejda, prezbiter diecezji częstochowskiej, patrysta i teolog dogmatyk jest pracownikiem watykańskiej Kongregacji Edukacji Katolickiej. Od 1 marca 2002 r. Dyrektor Departamentu Semianariów tej Kongregacji.

¹ Por. Kodeks Prawa Kanonicznego, Poznań 1984 (dalej: KPK), kan. 1027; Kongregacja Edukacji Katolickiej, *Wytyczne dotyczące formacji diakonów stałych*, 22.02.1998, Watykan 1998 (dalej: WDFDS), nr 40–88; P. Schiavone, *Quale formazione per il diaconato permanente?*, w: *Il diaconato permanente*, Napoli 1983, s. 99–145; E. Petrolino, *I diaconi annunziatori della Parola, ministri dell'altare e della carità*, Cinisello Balsamo 1998, s. 107–132; tenże, *Diaconi permanenti nella Chiesa del Terzo Millennio*, w: *Radici... il Mistero del Ministero. Corsi di formazione permanente per Presbiteri e Diaconi*, red. M. Russotto, t. I, Palermo 2001, s. 242–243; S. Zardoni, *I diaconi nella Chiesa. Ricerca storica e teologica sul diaconato*, Bologna 1991², s. 172–177; J. S. Martins, *Norme fondamentali per la formazione dei*

Dokumenty Urzędu Nauczycielskiego Kościoła, takie jak *Gaudium et spes*², *Solicitudo rei socialis*³, *Redemptoris missio*⁴ czy *Pastores dabo vobis*⁵, ukazując charakterystykę dzisiejszego świata, podkreślają, że coraz bardziej widoczne jest w nim szerzenie się pewnych form religijności bez Boga oraz ateizmu politycznego i egzystencjalnego, rozpad rodziny i wypaczenie rozumienia ludzkiej płciowości. Ponadto w samych środowiskach kościelnych niepokoi ignorancja religijna wielu wierzących, znikoma skuteczność katechezy, źle pojmowany pluralizm teologiczny, kulturowy i duszpasterski, nieufność wobec hierarchii, subiektywizacja wiary, zjawisko warunkowej przynależności do Kościoła.

Jan Paweł II, mając na uwadze wspomnianą charakterystykę współczesnych czasów, wielokrotnie zadania powierzane diakonom stałym oraz przynależność diakonatu do Sakramentu Świąceń, zaleca, aby kandydatom do diakonatu zagwarantować solidną formację integralną⁶.

diaconi, *Il diaconato in Italia* 110 (1998), s. 47; R. Selejdak, *Tożsamość, duchowość, formacja i postęga diakonów stałych*, Częstochowa 2003, s. 49–97; tenże, *Diakonat stały w świetle dokumentów Soboru Watykańskiego II, posoborowego Urzędu Nauczycielskiego Kościoła i narodowych "Rationes institutionis diaconorum permanentium"*, Warszawa 2010, s. 185–274; M. Marczewski, *Formacja diakonów stałych*, RT 47 (2000) 6, s. 163–190; C. M. Martini, *La diaconia come ministero della speranza*, w: *La Chiesa diaconia ministeriale di salvezza*, red. G. Bellia, Reggio Emilia, 2004, s. 25–33; M. Presciutti, A. Farneti, *La formazione*, *Orientamenti Pastoralni* 7 (2005), s. 173; R. Cabié, *Le diaconat: un renouveau? Du diacre d'autrefois au diacre d'aujourd'hui*, BLE 107 (2006) 1, s. 112; J. Durán y Durán, *Das Amt des Diakons im Dokument von Aparecida 2007*, *Diaconia XP* 43 (2008) 1–2, s. 88–90; A. Montan, *Il profilo del diaconato permanente nel vigente Codice di Diritto Canonico*, *Seminarium* 48 (2008) 4, s. 765–766; I. Schinella, *La dimensione intellettuale nella formazione diaconale*, *Seminarium* 48 (2008) 4, s. 854.

² Por. Sobór Watykański II, *Gaudium et spes*. Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym, 5.12.1965, w: *Sobór Watykański II, Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 2002 (dalej: KDK), nr 46–90.

³ Por. Jan Paweł II, *Solicitudo rei socialis*. Encyklika z okazji dwudziestej rocznicy ogłoszenia *Populorum progressio*, 30.12.1987, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 1996, nr 11–26.

⁴ Por. tenże, *Redemptoris missio*. Encyklika o stałej aktualności posłania misyjnego, 7.12.1990, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 1996, nr 32–40.

⁵ Por. tenże, *Pastores dabo vobis*. Adhortacja apostolska o formacji kapłanów we współczesnym świecie, 25.03.1992, w: *Jan Paweł II. Dzieła zebrane. Adhortacje*, t. 2, Wydawnictwo M, Kraków 2006 (dalej: PDV), nr 6–9.

⁶ Por. Jan Paweł II, *Discorso ai diaconi italiani*, 16.03.1985, n. 3, w: *Insegnamenti* 8 (1985) 1, s. 650.

1. KONIECZNOŚĆ SOLIDNEJ FORMACJI INTEGRALNEJ PRZYSZŁYCH DIAKONÓW STAŁYCH

Zdaniem papieża formacja taka jest istotnym warunkiem, od którego zależy owocność przywróconego diakonatu stałego⁷. Stąd ma ona znaczenie fundamentalne dla Kościoła⁸.

Formację kandydatów do diakonatu stałego ukazują dokumenty posoborowego Urzędu Nauczycielskiego Kościoła dotyczące diakonatu stałego oraz opracowane przez Konferencje Biskupów narodowe *Rationes institutionis diaconorum permanentium*⁹.

Tematykę tę podejmuje w sposób najbardziej pełny dokument Kongregacji Edukacji Katolickiej, zatytułowany *Wytuczne dotyczące formacji diakonów stałych*. Kongregacja podkreśla w nim bardzo wyraźnie, że kompetencją Konferencji Biskupów jest wydawanie, w zależności od miejscowych warunków, „odpowiednich przepisów, tak by kandydaci do diakonatu stałego zarówno młodzi, jak i starsi wiekiem mężczyźni, celibatariusze lub żonaci, «byli formowani do prowadzenia życia ewangelicznego, oraz przygotowani do właściwego wykonywania obowiązków związanych z tym święceniem»”¹⁰. Kongregacja zauważa, że poprzez swój dokument pragnie służyć pomocą Konferencjom Biskupów w „przygotowaniu programów formacyjnych, które pomimo, iż dostosowane do różnych warunków lokalnych, powinny odpowiadać zasadniczym wskazaniom ogólnego programu Kościoła”¹¹. Stąd, według Kongregacji, jej dokument, jak to wynika z jego natury, „podaje jedynie niektóre podstawowe wskazania o charakterze ogólnym, stanowiące normę do której powinny nawiązywać Konferencje Biskupów przy opracowywaniu lub ewentualnym udoskona-

⁷ Por. tenże, *Ecclesia in Europa*. Adhortacja apostolska o Jezusie Chrystusie, który żyje w Kościele jako źródło nadziei dla Europy, 28.06.2003, w: *Jan Paweł II. Dzieła zebrane. Adhortacje*, t. 2, Kraków 2006, nr 42.

⁸ Por. tenże, *Ecclesia in Oceania*. Adhortacja apostolska o Jezusie Chrystusie i ludach Oceanii: iść drogą, głosić Jego prawdę, żyć Jego życiem, 22.11.2001, w: *Jan Paweł II. Dzieła zebrane. Adhortacje*, t. 2, Kraków 2006, nr 50.

⁹ Por. Paweł VI, *Motu proprio Sacrum diaconatus ordinem*, 18.06.1967, II, 6–10; III, 14–15; VI, 25–29, AAS 59 (1967) 699–700; 700–701; 702–703; tenże, *Motu proprio Ad pascendum*, 15.08.1972, VII, AAS 64 (1972) 540; Kongregacja Edukacji Katolickiej, *Lettera circolare ai Rev.mi Rappresentanti Pontifici Come è a conoscenza sulla formazione dei candidati al diaconato permanente*, Prot. N. 137/69, 16.07.1969, EV 3 (1968–1970) 834–837.

¹⁰ WDFDS, nr 13.

¹¹ Tamże, nr 14.

laniu własnych *Rationes* narodowych¹². Tak więc, uwzględniając ducha twórczości i oryginalności Kościołów partykularnych, zostały wskazane zasady i kryteria stanowiące bazę, na której formacja diakonów stałych może być programowana z poczuciem pewności i w harmonii z innymi Kościołami lokalnymi¹³.

W tym kontekście należy zauważyć, że analogicznie do tego, co określił Sobór Watykański II w odniesieniu do *Rationes institutionis sacerdotalis*¹⁴, także dokument Kongregacji Edukacji Katolickiej wzywa Konferencje Biskupów, które zdecydowały się przywrócić diakonat stały, aby przedstawiły własne *Rationes institutionis diaconorum permanentium* do rozpatrzenia i zatwierdzenia przez Stolicę Apostolską. Początkowo, jak zaznacza dokument Kongregacji, zostaną one zatwierdzone *ad experimentum*, a później na określonej liczbie lat, tak aby zagwarantować ich okresowe rewizje¹⁵. Kompetencję do zatwierdzania narodowych *Rationes institutionis diaconorum permanentium* od 16 stycznia 2013 roku ma Kongregacja ds. Duchowieństwa. Przed zatwierdzeniem Kongregacja ta kontaktuje się z Kongregacją Edukacji Katolickiej celem uzyskania pozytywnej oceny tej części *Ratio*, która dotyczy ogólnego, akademickiego planu studiów filozoficzno-teologicznych obowiązującego kandydatów do diakonatu stałego¹⁶.

Wytyczne dotyczące formacji diakonów stałych ukazują formację kandydatów do diakonatu stałego jako proces wieloetapowy i wieloaspektowy. Podkreślają też z całą mocą, że: „Formacja diakonów, podobnie zresztą, jak i kandydatów do innych urzędów kościelnych oraz wszystkich ochrzczonych, jest zadaniem, które angażuje cały Kościół”¹⁷.

Ta odpowiedzialność Kościoła za odpowiednie przygotowanie przyszłych diakonów przejawia się w otaczaniu ich miłością, modlitwą i opieką, solidarnością z nimi i troską, aby „mogli osiągnąć pełnię swojego powołania”, korzystając z daru Słowa Bożego i sakramentów¹⁸.

¹² Tamże; por. także, J. S. Martins, dz. cyt., s. 47.

¹³ Por. WDFDS, nr 14.

¹⁴ Por. Sobór Watykański II, *Optatam totius*. Dekret o formacji kapłańskiej, 28.10.1965, w: *Sobór Watykański II, Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 2002 (dalej: DFK), nr 1

¹⁵ Por. WDFDS, n. 15; por. także, J. S. Martins, dz. cyt., s. 48.

¹⁶ Por. Benedykt XVI, *Motu proprio Ministrorum institutio*, 16.01.2013, w: „*L’Osservatore Romano*”, 26.01.2013, s. 5.

¹⁷ WDFDS, nr 18.

¹⁸ Tamże.

Formacja diakonów stałych musi być oparta na solidnym fundamencie teologicznym, mieć wyraźne ukierunkowanie duszpasterskie, być dostosowana do potrzeb i programów duszpasterskich kościoła lokalnego. *Kodeks Prawa Kanonicznego* zaleca, aby kandydaci do diakonatu stałego byli „zgodnie z przepisami Konferencji Episkopatu, kształtowani do pielęgnowania życia duchowego oraz nauczeni właściwego wykonywania funkcji związanych z tym święceniem”¹⁹. Program formacyjny powinien obejmować i harmonijnie zespalać cztery podstawowe wymiary: ludzki, duchowy, doktrynalny i pastoralny²⁰.

Szczególnie duże znaczenie winno się dać formacji ludzkiej i duchowej kandydatów do diakonatu stałego. Formacje te są niezbędne, aby uzupełnić u nich różne braki w dojrzałości ludzkiej i duchowej. Poza tym odpowiednia formacja ludzka i duchowa zapewni im intensywniejszą, bardziej osobistą relację z Jezusem-Sługą, pomoże stawać się ludźmi wytrwałej modlitwy, otwartymi na działanie Ducha Świętego, wielkodusznymi, ubogimi w duchu, pełnymi żarliwej miłości do Pana i bliźniego.

2. FORMACJA LUDZKA

Wytyczne dotyczące formacji diakonów stałych podkreślają, że wymiar ludzki stanowi niezbędny fundament całej formacji diakonów stałych.

Formacja ludzka zmierza do ukształtowania osobowości kandydatów do diakonatu w taki sposób, aby „stawali się dla innych pomostem, a nie przeszkodą w ich spotkaniu z Jezusem Chrystusem, Odkupicielem człowieka”²¹.

¹⁹ KPK, kan. 236.

²⁰ Por. WDFDS, nr 66–88; Konferencja Episkopatu Irlandii, *The Permanent Diaconate: National Directory and Norms for Ireland*, 18.07.2005, w: Archiwum Kongregacji Edukacji Katolickiej w Watykanie, Prot. N. 523/2003, n. 46; Konferencja Episkopatu Czech, *Wytyczne dotyczące formacji, życia i służby stałych diakonów w Republice Czeskiej*, 24.07.2009, w: Archiwum Kongregacji Edukacji Katolickiej w Watykanie, Prot. N. 334/2007, n. 45; Konferencja Episkopatu Stanów Zjednoczonych, *National Directory for the Formation, Ministry, and Life of Permanent Deacons in the United States*, 12.10.2009, w: Archiwum Kongregacji Edukacji Katolickiej w Watykanie, Prot. N. 78/2000, n. 104; Konferencja Episkopatu Austrii, *Rahmenordnung für den Ständigen Diakonat in Österreich*, 20.02.2010, w: Archiwum Kongregacji Edukacji Katolickiej w Watykanie, Prot. N. 1097/2006, n. 5.3.

²¹ WDFDS, nr 66; por. także, PDV, n. 43; Konferencja Episkopatu Litwy, *Nuolatinių diakonų lietuvoje ugdyimo, gyvenimo ir tarnystės gairės*, 9.06.2006, w: Archiwum Kongregacji Edukacji Katolickiej w Watykanie, Prot. N. 102/2006, n. 70; *National Directory for the*

2.1. ŁASKA BOŻA PODSTAWĄ FORMACJI LUDZKIEJ

Według *Wytocznych dotyczących formacji diakonów stałych* u podstaw powołania do diakonatu stałego i całej formacji diakańskiej, a więc także ludzkiej, znajduje się Boże powołanie, Boży wybór i Boża łaska²². Łaska Jezusa Chrystusa, która jest wszechmocna i wszechobecna, jest u podstaw każdego powołania. Ona także jest prawdziwym źródłem wzrostu, rozwoju powołania oraz uświęcenia człowieka²³. Dlatego uwalnia kandydata do diakonatu od słabości i niedoskonałości zarówno duchowych, jak i osobowych, a zarazem pomaga rozwinąć te cnoty i przymioty, które pozwolą mu się wyzwolić z egoizmu i realizować siebie w dawaniu siebie innym bez reszty. Innymi słowy, uzdalnia powołanego do harmonijnego i pełnego rozwoju we wszystkich wymiarach. Przez to też pomaga mu rozwinąć powołanie i na nie odpowiedzieć, aby mógł lepiej kroczyć drogą własnego uświęcenia i osobistej doskonałości²⁴.

Łaska Boża odgrywa zasadniczą rolę w formacji ludzkiej przyszłego diakona²⁵. Prawdę tę powtarza Jan Paweł II, pisząc: „To Duch Jezusa jest źródłem światła i mocy, która pozwala rozeznąć i rozwijać powołanie. *Bez natchnienia Ducha Chrystusowego nie ma zatem autentycznej formacji*”²⁶. Stąd, formacja diakańska, utożsamianie się z Jezusem-Sługą i naśladowanie Go, jest niemożliwe bez działania Ducha Świętego. Jest On protagonistą formacji diakańskiej we wszystkich jej wymiarach, także w wymiarze ludzkim²⁷. To Jezus przez swego Ducha daje pełną dojrzałość i do niej prowadzi. I On też rozwija w kandydacie osobowość wolną i dojrzałą. Duch Święty upodabnia serce przyszłego diakona do Jezusa-Sługi, przemieniając jego pragnienia, motywacje i postawy. On

Formation, Ministry, and Life of Permanent Deacons in the United States..., n. 189; *Rahmordnung für den Ständigen Diakonat in Österreich...*, n. 5.3.1.

²² Por. WDFDS, nr 18.

²³ Por. K. Dyrek, *Podstawy antropologiczne formacji ludzkiej*, w: *Duchowość Europy*, red. S. Urbański, M. Szymula, Warszawa 2001, s. 228; L. M. Rulla, *Grazia e realizzazione di sé*, Roma 1997, s. 246–247; A. Manetti, *I fondamenti antropologici della vocazione*, *Seminarium* 36 (1996) 1, s. 25.

²⁴ Por. B. Goya, *La fe, fuente de madurez humana*, *Revista de Espiritualidad* 54 (1995), s. 505; tenże, *Psicologia e vita consacrata*, Milano 1996, s. 24–25.

²⁵ Por. G. Scarvaglieri, *Aspetti psico-sociali della formazione religiosa*, *Vita Consacrata* 12 (1976) 12, s. 585.

²⁶ PDV, nr 65; por. także, WDFDS, nr 18.

²⁷ Por. WDFDS, n. 18.

również pomaga mu zdobyć dojrzałość osobową, której wymaga przyszła posługa diakońska.

Łaska Boża wynosi ludzką naturę, rozwija ją i udoskonala, nadając jej także nadprzyrodzone cechy i siłę. Działając w człowieku, łaska Boża równocześnie nie usuwa oraz nie niszczy ludzkiej natury osoby powołanej, ale ją zakłada i na niej buduje²⁸. Łaska Boża jest udzielana konkretnemu człowiekowi, który ma właściwą sobie strukturę psychiczną i osobową oraz własną historię życia²⁹. Ludzkie cnoty, możliwości i zdolności są podstawą powołania i formacji³⁰. Są one elementem pozwalającym rozeznaczyć powołanie do tego stopnia, że gdy ich brakuje, trzeba wątpić o istnieniu powołania.

Paweł VI, rozwijając w Encyklice *Sacerdotalis caelibatus* myśl o naturze i łasce oraz podkreślając znaczenie w powołaniu kapłańskim ludzkich cech i naturalnych przymiotów, twierdzi, że w sytuacji braków osobowych czy psychicznych „nie należy się spodziewać, że w tej dziedzinie łaska Boża uzupełnia to, czego zabrakło naturze”³¹. To samo można powiedzieć odnośnie do powołania do diakonatu stałego. Chrystus bowiem, powołując osobę, nie przemienia jej na sposób cudowny³².

Zdaniem G. Martíla właśnie w człowieku powołanym spotykają się ze sobą i wzajemnie warunkują: natura i łaska, Boże powołanie i ludzka odpowiedź³³.

W tym kontekście należy zauważyć, że łaska działa poprzez wolność człowieka, respektując ją równocześnie. Dostosowuje się także do praw rozwoju i przemiany człowieka wpisanych w ludzką naturę³⁴. Oznacza to również, że łaska powołania jest zależna w swym działaniu od natury i wolności człowieka oraz od kontekstu psychologiczno-spo-

²⁸ Por. K. Dyrek, dz. cyt., s. 230; L. Kaczmarek, *Współczesna charakterologia a powołania kapłańskie*, AK 59 (1967) 70, s. 65–68.

²⁹ Por. J. Garrido, *Proceso humano y gracia de Dios*, Santander 1996, s. 201–203; O’Doherty, *Vocation and formation*, Dublin 1971, s. 15–30.

³⁰ Por. V. Gambino, *Dimensioni della formazione presbiterale*, Torino 1993, s. 252.

³¹ Paweł VI, Encyklika *Sacerdotalis caelibatus*, 24.06.1967, nr 64.

³² Por. T. Larrañaga, *Ruolo della psicologia nei problemi affettivi della religiosa*, Vita Consacrata 7 (1971) 8–9, s. 560.

³³ Por. G. Martíl, *La pedagogía y la psicología en la formación de los seminaristas*, Seminarium 7 (1967) 2, s. 361.

³⁴ Por. L. M. Rulla, dz. cyt., s. 178, 187, 222; L. M. Rulla, F. Imoda, J. Ridick, *Antropologia della vocazione cristiana II*, Casale Monferrato 1986, s. 154.

łecznego, w którym znajduje się osoba powołana³⁵. L. M. Rulla twierdzi, że powołanie i jego rozwój zależy od dojrzałości osobowej powołanego i jego predyspozycji osobowych do współpracy z otrzymaną łaską. Im bardziej ludzkie, naturalne podstawy są dojrzałe, scalone, łatwiej działa i rozwija się łaska powołania. Efekty działania łaski są proporcjonalne do stopnia integracji osobowej i wolności osoby. Dojrzałość osobowa jest najlepszym fundamentem dla działania łaski. Predysponuje ona kandydata do dania odpowiedzi głębszej i bogatszej na łaskę powołania³⁶.

Jednocześnie brak wolności wewnętrznej, niedojrzałość osobowa i różnego rodzaju uwarunkowania osobowe są przeszkodami i ograniczeniami, które nie pozwalają w pełni rozwinąć się łasce powołania. Utrudniają one także odpowiedź kandydata na dar powołania otrzymany od Boga. Przyczyniają się do tego, że osoba powołana, która, dzięki łasce Bożej i mocy Ducha Świętego, ma możliwość i zdolność, aby się zmienić i odpowiedzieć na Boże powołanie, *de facto* tego nie czyni. Stawia zatem, świadomie lub nie świadomie, opór na działanie łaski. Trudno jej nie tylko współpracować z łaską, rozwijając powołanie, ale także otwierać się na formację diakańską, która jest jej proponowana³⁷.

Jak L. M. Rulla, F. Imoda i J. Ridick zauważają, niektóre osoby powołane, gdyby były dojrzałe osobowo i niezależne od różnych osobistych uwarunkowań oraz braków natury duchowej i psychicznej, mogłyby wierniej odpowiadać na Boże powołanie oraz być lepszymi narzędziami w ręku Boga. Ponadto mogłyby lepiej współpracować z łaską powołania³⁸. Takie osoby byłyby, jak twierdzi W. Au, żyzniejszą glebą, na której łaska powołania mogłaby się lepiej zakorzenić i rozwinąć³⁹.

Jeśli kandydat, jako przyszły diakon, ma być człowiekiem, w którego sercu i życiu ma panować harmonia i równowaga, to formacja diakańska powinna uwzględnić zarówno element łaski, jak i natury. Ponieważ łaska rozwija się na podłożu natury, należy przywiązywać dużą wagę do przygotowania tego wrodzonego podłoża pod działanie łaski.

³⁵ Por. G. Scarvaglieri, dz. cyt., s. 586.

³⁶ Por. L. M. Rulla, *Depth psychology and vocation*, Rome 1971, s. 102–103; tenże, *Antropologia della vocazione cristiana I*, Casale Monferrato 1985, s. 199–203.

³⁷ Por. L. M. Rulla, F. Imoda, J. Ridick, *Entering and leaving vocation: intrapsychic dynamics*, Rome 1976, s. 159.

³⁸ Por. tamże.

³⁹ Por. W. Au, *Understanding novitiate formation*, RfR 47 (1988), s. 676.

Oznacza to, że formacja diakańska powinna obejmować rozwój człowieczeństwa kandydata. Nie może ona w żaden sposób zaniedbywać wymiaru antropologicznego, ludzkiego. Ma aktywizować w kandydatach równocześnie kształtowanie człowieka, chrześcijanina i diakona⁴⁰. W formacji przyszłych diakonów nie można zatem przeciwstawiać sobie formacji chrześcijańskiej i diakańskiej kandydata oraz formacji osobowej. Są one ściśle powiązane i wzajemnie się warunkują. Trzeba się troszczyć o ich równoczesny rozwój, nie zaniedbując żadnej z nich⁴¹. Trudno bowiem być dobrym chrześcijaninem lub diakonem, nie będąc najpierw dobrym, dojrzałym człowiekiem⁴². Iluzoryczne też bywa myślenie, jakoby można było formować diakona bez formowania człowieka⁴³, albowiem dojrzały diakon musi być najpierw dojrzałym człowiekiem⁴⁴.

2.2. KSZTAŁTOWANIE CNÓT

W formacji ludzkiej podstawowe znaczenie ma kształtowanie u kandydata cnót. W sposób analogiczny do tego, co adhortacja apostołska Jana Pawła II *Pastores dabo vobis* zaleca w odniesieniu do formacji prezbiterów, podobnie i kandydaci do diakonatu powinni być przede wszystkim wychowywani do nabycia szeregu cnót, bez których nie mogliby prezentować osobowości zrównoważonych, silnych, wolnych i zdolnych do realizowania zleconych im posług kościelnych. Trzeba więc ich kształtować do umiłowania prawdy, do prawości i rzetelności, do szacunku wobec każdej osoby, do poczucia sprawiedliwości, do wierności

⁴⁰ Por. Wytyczne dotyczące formacji, życia i służby stałych diakonów w Republice Czeskiej, dok. cyt., n. 51; *National Directory for the Formation, Ministry, and Life of Permanent Deacons in the United States...*, dz. cyt., n. 108; J. Rico Garcia, C. R. López Ludeña, *El proceso educativo de la formación sacerdotal*, „Seminarios” 38 (1982), s. 382.

⁴¹ Por. N. Jubany, *La adecuada observancia de la disciplina en los seminarios*, *Seminarium* 7 (1967) 2, s. 372–374.

⁴² Por. J. Esquerda Bifet, *Lineas fundamentales de la formación espiritual de los futuros sacerdotes segun el Concilio Vaticano II*, *Seminarium* 17 (1977) 4, s. 1049; G. W. Allport, *Psicologia della personalità*, Roma 1977, s. 235–251; A. Ronco, *Introduzione alla psicologia*, Roma 1987, s. 96–98; W. Słomka, *Formacja kapłańska w Wyższych Seminariach Duchownych w obradach VIII Zwyczajnego Synodu Biskupów*, AK 83 (1991) 116, s. 26.

⁴³ Por. R. Zavalloni, *Indicazioni conciliari sulla formazione*, „Vita Religiosa” 5 (1969) 3, s. 217.

⁴⁴ Por. J. Wright, *Priestly maturity*, „Seminarium” 10 (1970) 3, s. 810.

danemu słowu, do prawdziwego współczucia, do konsekwentnego postępowania, a w szczególności do zrównoważonego osądu i zachowania⁴⁵.

Nie ulega wątpliwości, że w nieprawidłowo ukształtowanej osobowości człowieka, u jednostki pozbawionej delikatności i o konfliktowym charakterze łaska święceń diakańskich ulega jakby skrępowaniu i w wielu wypadkach niemal zniekształceniu. Przeciwnie, w osobowości dojrzałej jaśniej ona w całej pełni⁴⁶.

2.3. ZDOLNOŚĆ DO UTRZYMYWANIA WIĘZI Z INNYMI

Wielkie znaczenie ma także nabycie przez kandydatów do diakonatu zdolności do utrzymywania więzi z innymi. Jest to przymiot podstawowy dla tego, który ma się stać „człowiekiem wspólnoty”, stanowiąc znak wyraźny i istotny jego powołania. Kandydatom powinno się pomagać, aby stawali się „uprzejmi, gościnni, szczerzy w słowach i w intencjach, roztropni i dyskretni, wielkoduszni i gotowi do służby, zdolni do ofiarowania osobiście i wzbudzania we wszystkich relacji otwartych i braterskich, zawsze gotowi do zrozumienia, przebaczenia

⁴⁵ Por. WDFDS, n. 66; por. także, PDV, n. 43; Konferencja Episkopatu Niemiec, *Rahmenordnung für Ständige Diakone in den Bistümern der Bundesrepublik Deutschland*, 26.05.2000, w: Archiwum Kongregacji Edukacji Katolickiej w Watykanie, Prot. N. 541/2000, nr 3.2; Konferencja Episkopatu Francji, *Le diaconat permanent. Normes pour la formation*, 10.02.2000, w: *Documents d'Église. Les éditions du Cerf*, Paris 2000, n. 14; Konferencja Episkopatu Polski, *Wytyczne dotyczące formacji, życia i posługi diakonów stałych w Polsce*, 22.01.2004, w: *Biblioteka „Niedzieli”*, t. 157, Częstochowa 2004, nr 55; Konferencja Episkopatu Hiszpanii, *Normas Básicas para la formación de los Diáconos permanentes en las diócesis españolas*, 15.01.2000, w: Archiwum Kongregacji Edukacji Katolickiej w Watykanie, Prot. N. 93/2000, n. 41; Konferencja Episkopatu Kostaryki, *Normas básicas para la formación de los diáconos permanentes en los Diócesis de la Provincia Eclesiástica de Costa Rica*, 20.04.2004, w: Archiwum Kongregacji Edukacji Katolickiej w Watykanie, Prot. N. 1366/2002, n. 40; *Nuolatinių diakonų lietuvoje ugdyimo, gyvenimo ir tarnystės gairės*, dok. cyt., n. 71; *Wytyczne dotyczące formacji, życia i służby stałych diakonów w Republice Czeskiej*, dok. cyt., n. 51; *National Directory for the Formation, Ministry, and Life of Permanent Deacons in the United States...*, dz. cyt., n. 106 i 215; *Rahmenordnung für den Ständigen Diakonat in Österreich...*, dz. cyt., n. 5.3.1.

⁴⁶ Por. R. Selej dak, *Stawać się kapłanem trzeciego tysiąclecia*, Częstochowa 2001, s. 45–46; tenże, *Tożsamość, duchowość, formacja i posługa diakonów stałych...*, s. 70; *Diakonat stały w świetle dokumentów Soboru Watykańskiego II, posoborowego Urzędu Nauczycielskiego Kościoła i narodowych «Rationes institutionis diaconorum permanentium»...*, s. 227.

i pocieszenia”⁴⁷. Bez nabycia przez nich takich predyspozycji trudno mówić o ich zdatności do diakonatu.

Konfliktowe czy powierzchowne relacje z członkami własnej rodziny i kolegami, stały styl kontaktów okazjonalnych, pozbawionych prawdziwego poświęcenia się oraz odważnej i trwałej wierności są oznakami, że nie jest się prawdziwie zdolnym do tworzenia wspólnoty, lecz więzieniem samego siebie, własnych ograniczeń i kompleksów.

Nie można się też łudzić, że przymiotów „człowieka wspólnoty” nabędzie się po przyjęciu święceń. Muszą one być już rzeczywistością chcianą i wypróbowaną przez kandydatów w czasie przeznaczonym na formację.

2.4. DOJRZAŁOŚĆ UCZUCIOWA

U podstaw zdolności do utrzymywania więzi z innymi stoi dojrzałość uczuciowa, która powinna być osiągnięta w sposób możliwie pełny zarówno przez kandydata celibatariusza, jak i kandydata żonatego. W obydwu bowiem przypadkach taka dojrzałość zakłada odkrycie zasadniczego znaczenia miłości we własnej egzystencji i zwycięską walkę z własnym egoizmem⁴⁸.

Zdaniem Jana Pawła II chodzi tu o miłość „która ogarnia całą osobę, we wszystkich jej wymiarach i sferach: fizycznej, psychicznej i du-

⁴⁷ WDFDS, n. 67; por. także *Rahmenordnung für Ständige Diakone in den Bistümern der Bundesrepublik Deutschland...*, n. 3.2; *Le diaconat permanent. Normes pour la formation...*, n. 15; *Wytyczne dotyczące formacji, życia i posługi diakonów stałych w Polsce...*, nr 55; *Normas Básicas para la formación de los Diáconos permanentes en las diócesis españolas...*, n. 41; *Wytyczne dotyczące formacji, życia i służby stałych diakonów w Republice Czeskiej...*, n. 51; *National Directory for the Formation, Ministry, and Life of Permanent Deacons in the United States...*, n. 108; *Rahmenordnung für den Ständigen Diakoniat in Österreich...*, n. 5.3.1; S. Paluzzi, *La „diaconia” di Cristo. Diaconi e laici per la Nuova Evangelizzazione*, w: *Discernimento... per „dire Dio” oggi. Corsi di formazione permanente per Presbiteri e Diaconi*, red. M. Russotto, t. II, Palermo 2001, s. 27–28.

⁴⁸ Por. WDFDS, nr 68; por. także Konferencja Episkopatu Brazylii, *Diretrizes para o Diaconado Permanente. Formação, Vida e Ministério do Diácono Permanente da Igreja no Brasil*, 18.08.2003, w: Archiwum Kongregacji Edukacji Katolickiej w Watykanie, Prot. N. 1227/2002, n. 135–136; *Le diaconat permanent. Normes pour la formation...*, nr 16; *Wytyczne dotyczące formacji, życia i służby stałych diakonów w Republice Czeskiej...*, nr 51; *National Directory for the Formation, Ministry, and Life of Permanent Deacons in the United States...*, n. 108; S. Paluzzi, dz. cyt., s. 28–35.

chowej”⁴⁹ i w konsekwencji wymaga pełnego panowania nad płciowością, która powinna się stać w pełni osobowa.

Wytyczne dotyczące formacji diakonów stałych podkreślają, że: „Dla kandydatów celibatariuszy przeżywanie miłości oznacza ofiarowanie całego swego jestestwa, własnych energii i własnej gorliwości Chrystusowi i Kościołowi. [...] Dla kandydatów żonaty, przeżywanie miłości oznacza ofiarowanie samego siebie żonie, we wzajemnej przynależności, wiernej i nierozdzielnej, na podobieństwo miłości Chrystusa do Kościoła. Oznacza ono jednocześnie przyjęcie potomstwa, miłowanie go i wychowywanie oraz promieniowanie wspólnotą rodzinną na cały Kościół i społeczeństwo”⁵⁰. Nie ulega wątpliwości, że powołanie to w dzisiejszych czasach jest wystawione na ciężką próbę z powodu degradacji niektórych podstawowych wartości, pochwały hedonizmu i źle rozumianej koncepcji wolności. Powołanie do życia rodzinnego, aby mogło być przeżywane w całej swej pełni, wymaga umocnienia mającego swe źródło w modlitwie, liturgii i codziennej ofierze z siebie⁵¹.

Mając to właśnie na uwadze, wspomniany dokument, zaleca także odpowiedni udział żon w formacji diakańskiej, która przygotowałaby je do przyszłej misji towarzyszenia i pomocy mężom w wykonywaniu ich posługi⁵².

2.5. FORMOWANIE DO POSŁUSZEŃSTWA I WOLNOŚCI

Kandydat do diakonatu w osiągnięciu cnoty posłuszeństwa winien się wzorować na Jezusie, który „istniejąc w postaci Bożej, nie skorzystał ze sposobności, aby na równi być z Bogiem, lecz ogołocił samego siebie, przyjąwszy postać sługi [...], stając się posłusznym aż do śmierci – i to śmierci krzyżowej” (Flp2, 6–8). Wychowawcy, ukazując kandydatom do diakonatu posłuszeństwo Jezusa, są zobowiązani do nauczania ich nie posłuszeństwa formalnego, ale posłuszeństwa głębokiego i autentycz-

⁴⁹ PDV, n. 44.

⁵⁰ WDFDS, n. 68; por. także *Diretrizes para o Diaconado Permanente. Formação, Vida e Ministério do Diácono Permanente da Igreja no Brasil...*, n. 138 i 142; *Le diaconat permanent. Normes pour la formation...*, n. 16; *Nuolatinių diakonų lietuvoje ugdyimo, gyvenimo ir tarnystės gairės...*, n. 72.

⁵¹ Por. WDFDS, nr 68.

⁵² Por. tamże, n. 56; *Diretrizes para o Diaconado Permanente. Formação, Vida e Ministério do Diácono Permanente da Igreja no Brasil...*, n. 139.

nego, które może zaofiarować tylko serce syna. Jest bardzo ważne, aby pomagać kandydatom stawać się rzeczywistym odzwierciedleniem *puer – servus*, obrazu posłusznego syna, ukazanego w Psalmie 131: „Panie, moje serce nie jest wyniosłe i oczy moje nie patrzą z góry. Nie gonię za tym, co wielkie albo co przerasta moje siły. Przeciwnie: zaprowadziłem ład i spokój w mojej duszy. Jak niemowlę u swej matki” (Ps131, 1–2).

Do tego typu posłuszeństwa nawiązuje bardzo wyraźnie Paweł VI w Motu proprio *Sacrum diaconatus ordinem*. Stwierdza on: „Diakoni z racji szczególnych powodów, zleconego im posługiwania obowiązani są okazywać biskupowi szacunek i posłuszeństwo. Biskupi zaś niech bardzo cenią tych ministrów ludu Bożego i otaczają ich ojcowską miłością. Jeżeli jakiś diakon przebywa dla słusznej przyczyny przez pewien czas poza własną diecezją, niech chętnie się podda nadzorowi i władzy Ordynariusza miejsca w tym wszystkim, co należy do obowiązków i zajęć stanu diakańskiego”⁵³.

Wspomniany typ posłuszeństwa diakona wobec biskupa ma swoją podstawę sakramentalną w wyświęceniu diakańskim i w misji powierzonej mu przez biskupa⁵⁴. Posłuszeństwo takie może osiągnąć jedynie ten, kto żyje wolnością dziecka Bożego, ponieważ prawda czyni wolnym i prawdą jest, że Bóg kocha człowieka tak bardzo, iż „dał Syna swego Jednorodzonego” (J3, 16). Tylko w ten sposób można zrozumieć, że posłuszeństwo jest największym aktem wolności. To nie oznacza rezygnacji z otrzymanych darów, ale pełną akceptację samego siebie, takim jakim się jest naprawdę przed Bogiem. Kandydat do diakonatu winien ofiarować dobrowolnie własne życie na służbę Bogu i bliźnim. Taka postawa zagwarantuje jego aktywności apostołskiej kościelną autentyczność. Zatem formacja przyszłego diakona do posłuszeństwa Chrystusowi stanowić będzie także formację do bardziej autentycznej wolności⁵⁵.

⁵³ Paweł VI, Motu proprio *Sacrum diaconatus ordinem* VI, 30, AAS 59 (1967) 703; por. także *The Permanent Diaconate: National Directory and Norms for Ireland...*, Appendix I, n. 7; Konferencja Episkopatu Szkocji, *Norms for the Formation of Permanent Deacons in Scotland*, 10.03.2006, w: Archiwum Kongregacji Edukacji Katolickiej w Watykanie, Prot. N. 296/2002, n. 3.5.2.

⁵⁴ Por. Jan Paweł II, *Discorso ai diaconi permanenti di Detroit*, 19.09.1987, w: *Insegnamenti* 10 (1987) 3, s. 659; por. także, M. Caprioli, *Vita spirituale del diacono*, w: *Il diaconato permanente*, Napoli 1983, s. 167–172.

⁵⁵ Por. G. Pennacchio, *L'itinerario formativo al diaconato permanente nella «Ratio fundamentalis» e nell'esperienza di alcune Diocesi*, „*Seminarium*” 37 (1997) 4, s. 791.

Według *Wytycznych dotyczących formacji diakonów stałych* właściwie rozumiana wolność domaga się, „by człowiek rzeczywiście panował nad sobą, by był zdecydowany zwalczać i przewycięzać różne formy egoizmu oraz indywidualizmu, które są zagrożeniem dla każdego, by był gotów na otwieranie się na innych, ofiarny w poświęceniu i służbie bliźnim”⁵⁶. Jest to ważne ze względu na odpowiedź, jakiej należy udzielić na powołanie diakońskie i na konieczność dochowania mu wierności, jak również związanym z nim zobowiązaniom, również w chwilach trudnych.

2.6. KSZTAŁTOWANIE SUMIENIA MORALNEGO

W ścisłym związku z formacją do odpowiedniej wolności pozostaje kształtowanie sumienia moralnego, „które uzdalnia do słuchania głosu Bożego w głębi własnego serca i stanowczego przyłgnięcia do niego”⁵⁷.

Kształtowanie sumienia moralnego prowadzi do nabycia czujności, refleksji, kontemplacji, umartwienia się i wyrzeczenia tego, co nie jest istotne, do panowania nad samym sobą, a także do nabycia szacunku do pogłębiania wiedzy. Asceza taka jest konieczna do zastąpienia w człowieku porządku opierającego się na pozorach i powierzchowności prawdziwym porządkiem, umożliwiającym odnowę sumienia bardziej ludzkiego⁵⁸.

Odpowiedzialnymi za ten etap formacji są: dyrektor formacji, który kieruje całym dziełem wychowania i ożywia wszystkie jego aspekty; opiekun, który towarzyszy bezpośrednio każdemu aspirantowi i kandy-

⁵⁶ WDFDS, nr 69; por. także, PDV, n. 44; *Le diaconat permanent. Normes pour la formation...*, n. 17; *Wytyczne dotyczące formacji, życia i posługi diakonów stałych w Polsce...*, nr 56; *Wytyczne dotyczące formacji, życia i służby stałych diakonów w Republice Czeskiej...*, nr 52; *National Directory for the Formation, Ministry, and Life of Permanent Deacons in the United States...*, nr 108.

⁵⁷ WDFDS, nr 69; por. także *Wytyczne dotyczące formacji, życia i posługi diakonów stałych w Polsce...*, nr 56; *Wytyczne dotyczące formacji, życia i służby stałych diakonów w Republice Czeskiej...*, nr 52; *National Directory for the Formation, Ministry, and Life of Permanent Deacons in the United States...*, nr 108; *Normas Básicas para la formación de los Diáconos permanentes en las diócesis españolas...*, nr 41.

⁵⁸ Por. R. Selejdak, *Stawać się kapłanem trzeciego tysiąclecia*, s. 49; tenże, *Tożsamość, duchowość i posługa diakonów stałych*, s. 73; *Diakonat stały w świetle dokumentów Soboru Watykańskiego II, posoborowego Urzędu Nauczycielskiego Kościoła i narodowych «Rationes institutionis diaconorum permanentium»*, s. 232; V. Gambino, dz. cyt., s. 254.

datowi; kierownik duchowy, którego zadaniem jest udzielanie kandydatom konkretnych sugestii w czasie indywidualnych spotkań i konferencji, koniecznych w procesie wzrastania i zdobywania odpowiednich przymiotów⁵⁹.

Trzeba zauważyć, że duże znaczenie w formacji ludzkiej kandydatów do diakonatu ma ich uczestnictwo w życiu wspólnotowym. Stanowi ono bowiem środowisko uprzywilejowane do weryfikacji ich dojrzałości i braterskiego upomnienia.

Ponadto w przypadkach, w których zdaniem formatorów byłoby to rzeczą konieczną, zaleca się skorzystanie, za zgodą zainteresowanych, z porady psychologicznej⁶⁰.

3. FORMACJA DUCHOWA

Formacja ludzka kandydatów do diakonatu „otwiera się i znajduje swe dopełnienie w formacji duchowej”, stanowiącej „serce i jednoczące centrum każdej formacji chrześcijańskiej”. Jej celem jest „rozwój nowego życia otrzymanego na Chrzcie”⁶¹. Jest on wspólny dla wszystkich wiernych, bo wyraża prawdę o powszechnym powołaniu do świętości, które zyskuje swe ostateczne zwieńczenie w pozostawaniu „w zażyłej i nieustannej łączności z Ojcem przez Syna Jego Jezusa Chrystusa w Duchu Świętym”⁶².

Sakrament święceń tworzy nową sytuację w życiu diakonów, a mianowicie daje możliwość poświęcenia się Bogu na nowy sposób. Są bowiem «konsekrowani namaszczeniem Ducha Świętego» na służbę Ludowi Bożemu «celem budowania Ciała Chrystusowego» (Ef 4, 12).

⁵⁹ Por. WDFDS, nr 70; por. także, M. Marczewski, dz. cyt., s. 176; R. Selejdak, *Tożsamość, duchowość i posługa diakonów stałych*, s. 74; tenże, *Diakonat stały w świetle dokumentów Soboru Watykańskiego II, posoborowego Urzędu Nauczycielskiego Kościoła i narodowych «Rationes institutionis diaconorum permanentium»*, s. 232.

⁶⁰ Por. WDFDS, nr 70.

⁶¹ Tamże, n. 71; por. także *Diretrizes para o Diaconado Permanente. Formação, Vida e Ministério do Diácono Permanente da Igreja no Brasil*, n. 153; *Nuolatinų diakonų lietuvoje ugdyimo, gyvenimo ir tarnystės gairės*, n. 74; *Wytuczne dotyczące formacji, życia i służby stałych diakonów w Republice Czeskiej*, n. 53; *National Directory for the Formation, Ministry, and Life of Permanent Deacons in the United States*, n. 110; G. Bellia, *Formare alla diaconia, Il diaconato in Italia 91–92 (1993)*, s. 104–109.

⁶² DFK, nr 8.

«Z tego rodzi się *duchowość diakona*, która ma swoje źródło w tym, co Sobór Watykański II nazywa sakramentalną łaską diakonatu»⁶³. Ona to okazuje się cenną pomocą w sprawowaniu posługi, a oprócz tego „wywiera głęboki wpływ na umysł i serce diakona, skłaniając go do ofiary i poświęcenia całej swojej osoby służbie Królestwu Bożemu w Kościele”⁶⁴.

W tym kontekście jest rzeczą logiczną, że formacja duchowa musi zajmować miejsce centralne w całej formacji przyszłych diakonów.

Kandydaci do diakonatu, rozpoczynający formację, mają już zazwyczaj pewne doświadczenie życia duchowego, przejawiające się, między innymi, w umiejętności rozpoznawania działania Ducha Świętego, słuchaniu i rozważaniu Słowa Bożego, umiłowaniu życia modlitewnego, aktywnej posłudze braciom, gotowości poświęcenia się i zapale apostołskim. Ponadto, w zależności od sytuacji życiowej, prezentują oni określoną duchowość rodzinną, konsekrację w świecie lub w życiu zakonnym. W formacji duchowej przyszłych diakonów należy więc uwzględnić nabyte doświadczenie, odpowiednio weryfikując je i umacniając, aby następnie zaszcześcić w nim specyficzne elementy duchowości diakańskiej⁶⁵.

3.1. POGŁĘBIENIE DUCHOWEJ WIĘZI Z CHRYSTUSEM

Formacja duchowa powinna czerpać swoją inspirację z kontemplacji osoby Chrystusa-Sługi. Jej głównym zadaniem jest pomagać kandydatom do diakonatu w coraz lepszym upodabnianiu ich życia do życia Chrystusa-Sługi, który nie przyszedł na ziemię, aby mu służono, ale aby służyć i dać zbawienie wszystkim ludziom poprzez złożenie ofiary ze swego życia⁶⁶.

⁶³ Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium o posłudze i życiu diakonów stałych*, 22.02.1998, Watykan 1998 (dalej: DPŻDS), nr 44; por. także *Le diaconat permanent. Normes pour la formation*, nr 19.

⁶⁴ DPŻDS, nr 44.

⁶⁵ Por. WDFDS, nr 70; por. także, *Diretrizes para o Diaconado Permanente. Formação, Vida e Ministério do Diácono Permanente da Igreja no Brasil*, n. 153; *Le diaconat permanent. Normes pour la formation*, n. 19.

⁶⁶ Por. WDFDS, nr 72; *Diretrizes para o Diaconado Permanente. Formação, Vida e Ministério do Diácono Permanente da Igreja no Brasil*, n. 154; *Le diaconat permanent. Normes pour la formation*, n. 20; *Wytyczne dotyczące formacji, życia i posługi diakonów stałych w Polsce*, nr 57; Konferencja Episkopatu Włoch, *I diaconi permanenti nella Chiesa in Italia. Orientamenti e norme*, 4.05.1993, w: E. Petrolino, *Enchiridion sul diaconato. Le fonti*

Święty Polikarp w *Liście do Filipian*, powstałym prawdopodobnie w 108 roku, pisze: „Tak więc pamiętając, że «Bóg nie pozwala z siebie szydzić» powinniśmy postępować w sposób godny Jego przykazań i Jego chwały. Podobnie i diakoni niech będą bez zarzutu w obliczu Jego sprawiedliwości, są bowiem sługami Boga i Chrystusa, a nie ludzi. Obcy wszelkiej obmowie, obłudzie, zachłanności na pieniądze, niechaj będą czysti pod każdym względem, pełni współczucia, gorliwi, żyjący według prawdy naszego Pana, który stał się sługą wszystkich. Jeśli spodobamy Mu się w teraźniejszości, da nam w zamian całą przyszłość, gdyż obiecał, że wskrzesi nas z martwych, i że jeśli będziemy postępować w sposób godny Jego, «współ też z Nim królować będziemy», oczywiście, jeżeli mamy wiarę”⁶⁷.

W dziele zaś *Didascalía Apostolorum* zaleca się: „Jak nasz Zbawiciel i Mistrz rzekł w Ewangelii: «Lecz kto by między wami chciał stać się wielkim, niech będzie waszym sługą. A kto by chciał być pierwszym między wami, niech będzie niewolnikiem waszym, na wzór Syna Człowieczego, który nie przyszedł, aby Mu słuźono, lecz aby służyć i dać swoje życie na okup za wielu» (Mt 20, 26–28); wy, diakoni, musicie czynić to samo, nawet jeśli wiąże się to z oddaniem życia za braci, w służbie do wykonywania której jesteście przeznaczeni. Jeśli więc Pani nieba i ziemi wykonuje posługę, która jest waszą, o ile bardziej my musimy to czynić dla naszych braci, ażeby być jak Chrystus, Jego naśladowcami i sługami”⁶⁸.

Dlatego też mówi się o formacji duchowej chrystopologicznej, nakładającej na diakona obowiązek naśladowania samego Chrystusa. Wykonywanie posługi diakańskiej jest okazją codziennego uświęcania się. Naśladowanie Chrystusa, który, aby pozostać wiernym planowi Ojca aż do końca, przyjął postać Sługi, winno inspirować życia każdego diakona.

Z tego powodu kandydaci w okresie przygotowawczym do diakonatu są wezwani przede wszystkim do pogłębienia duchowej więzi

e i documenti ufficiali della Chiesa, Città del Vaticano 2009, n. 25; *Normas Básicas para la formación de los Diáconos permanentes en las diócesis españolas*, n. 42; *Normas básicas para la formación de los diáconos permanentes en los Diócesis de la Provincia Eclesiástica de Costa Rica*, 41; *Wytyczne dotyczące formacji, życia i służby stałych diakonów w Republice Czeskiej*, n. 53; *National Directory for the Formation, Ministry, and Life of Permanent Deacons in the United States*, n. 191.

⁶⁷ Polikarp ze Smyrny, *Epistula ad Philippenses*, V, 1–2, PA I, 301–303; tłum. pol. A. Świderkówna, *Pierwsi świadkowie. Wybór najstarszych pism chrześcijańskich*, w: *Ojcowie żywi*, t. 8, opr. M. Starowieyski, Kraków 1988, s. 194.

⁶⁸ *Didascalía Apostolorum*, III, 13, DCA I, 214; tłum. własne.

z Chrystusem-Sługą, do którego będą w sposób trwały upodobnieni przez święcenia sakramentalne. Powinni więc się starać Go szukać i odnajdywać po to, by wiernie iść za Nim. Winni oni ciągle się uczyć rozeznawać znaki Jego obecności i działania, aby mogli na nie wielkodusznie odpowiedzieć. Ponadto są oni wezwani, aby ściśle zjednoczyć się z Chrystusem przez nieustanną modlitwę i kontemplację, nauczyć się żyć, kochać i cierpieć razem z Nim. Ten związek z Chrystusem powinien być przeżywany z żywą wiarą, wielkim duchowym zapalem, pokorą i wdzięcznością. Zjednoczeni z Chrystusem-Sługą przyszli diakoni znajdą w Nim niezbędną siłę do wytrwania w podjętym procesie stawania się, jak On, ludźmi prostego serca, gotowymi do ofiarowania siebie jako całkowitego i bezinteresownego daru, ludźmi pokornej i służebnej miłości, zwłaszcza wobec braci najbiedniejszych, cierpiących i potrzebujących⁶⁹.

3.2. EUCHARYSTIA

Podstawowym źródłem duchowości diakańskiej jest Eucharystia⁷⁰. Jest ona sakramentem, który najbardziej przybliżyła zbawczą rzeczywistość misterium paschalnego Chrystusa. To w niej przecież – jak uczy Sobór – „zawiera się całe duchowe dobro Kościoła, a mianowicie sam Chrystus, nasza Pascha i chleb żywy, który przez ciało swoje ożywione i ożywiający Duchem Świętym daje życie ludziom zapraszając ich i doprowadzając w ten sposób do ofiarowania razem z Nim samych siebie, swojej pracy i wszystkich rzeczy stworzonych”⁷¹. Eucharystia nie jest

⁶⁹ Por. WDFDS, nr 72; por. także, *National Directory for the Formation, Ministry, and Life of Permanent Deacons in the United States...*, n. 112; A. Montan, *La formazione e il ministero del diacono permanente nei documenti del Magistero dal Concilio Vaticano II ad oggi*, *Il diaconato in Italia* 110 (1998), s. 24; E. Chizzoniti, *Il diaconato permanente*, Roma 2006, s. 46–47; R. Selejda, *Diakonat stały w świetle dokumentów Soboru Watykańskiego II, posoborowego Urzędu Nauczycielskiego Kościoła i narodowych «Rationes institutionis diaconorum permanentium»*, s. 234–235.

⁷⁰ Por. *Diretrizes para o Diaconado Permanente. Formação, Vida e Ministério do Diácono Permanente da Igreja no Brasil*, n. 158; *Normas Básicas para la formación de los Diáconos permanentes en las diócesis españolas*, n. 42; *Nuolatinų diakonų lietuvoje ugdyimo, gyvenimo ir tarnystės gairės*, n. 76; *Wytyczne dotyczące formacji, życia i służby stałych diakonów w Republice Czeskiej*, n. 53; *National Directory for the Formation, Ministry, and Life of Permanent Deacons in the United States*, n. 112.

⁷¹ Sobór Watykański II, *Presbyterorum ordinis*. Dekret o posłudze i życiu prezbiterów, 7.12.1965, w: *Sobór Watykański II, Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 2002, nr 5.

tylko jedną z wielu tajemnic, ale jest „tajemnicą wiary” i początkiem życia Kościoła, ponieważ z niej, „jak ze źródła, spływa na nas łaska i z największą skutecznością przez nią dokonuje się uświęcenie człowieka w Chrystusie i to uwielbienie Boga w Chrystusie, które jest celem wszystkich dzieł Kościoła”⁷². To właśnie w Eucharystii aktualizuje się dzieło ludzkiego zbawienia, dlatego jest ona „źródłem i szczytem całego życia chrześcijańskiego”⁷³. Stąd jej najważniejsze miejsce w życiu człowieka wierzącego. Stąd też w życiu duchowym każdego diakona Eucharystia winna zajmować miejsce centralne.

Tę prawdę o miejscu i znaczeniu Eucharystii w życiu całego Kościoła i każdego wierzącego zaakcentował Jan Paweł II w swej pierwszej Encyklice *Redemptor hominis*. Przypomnił, że w Eucharystii streszcza się niejako zbawcze dzieło Chrystusa. W niej jest szczyt i ośrodek życia sakramentalnego Kościoła, przez które Ojciec doznaje uwielbienia i dziękczynienia, a ludzkość dostępuje zbawienia. Tu najwyraźniej dokonuje się jednoczenie ludzi z Bogiem i między sobą. Dlatego podstawowym zadaniem Kościoła jest trwać i postępować w życiu i pobożności eucharystycznej oraz rozwijać się duchowo w klimacie Eucharystii. Ojciec Święty domagał się, aby przede wszystkim ci, którzy przyjęli sakrament święceń, czuwali nad tym, by ten Sakrament Miłości znajdował się w centrum życia Kościoła. W ten sposób pomogą także wiernym okazywać Chrystusowi „miłość za miłość”⁷⁴.

Mając na względzie fakt, że Eucharystia ma fundamentalne znaczenie dla prawdziwego rozwoju życia duchowego diakona, *Wytyczne dotyczące formacji diakonów stałych* przypominają, iż kandydata do diakonatu winno się zachęcać do „codziennego lub przynajmniej częstego uczestnictwa w Eucharystii, w zależności od własnych obowiązków rodzinnych i zawodowych”⁷⁵. Ponadto powinno się go wspomagać „w co-

⁷² Sobór Watykański II, *Sacrosanctum Concilium*. Konstytucja o liturgii świętej, 4.12.1963, w: *Sobór Watykański II, Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 2002, nr 10.

⁷³ Sobór Watykański II, *Lumen gentium*. Konstytucja dogmatyczna o Kościele, 21.11.1964, w: *Sobór Watykański II, Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 2002, nr 11.

⁷⁴ Jan Paweł II, Encyklika *Redemptor hominis*, 4.03.1979, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 1996, nr 20.

⁷⁵ WDFDS, nr 73; por. także, *Rahmenordnung für Ständige Diakone in den Bistümern der Bundesrepublik Deutschland*, n. 3.1; *Le diaconat permanent. Normes pour la formation*, n. 22; *Wytyczne dotyczące formacji, życia i posługi diakonów stałych w Polsce*, n. 57; *I diaconi permanenti nella Chiesa in Italia. Orientamenti e norme*, n. 26; *National Directory for the Formation, Ministry, and Life of Permanent Deacons in the United States*, n. 113 i 193; *The*

raz większym zgłębianiu tej tajemnicy⁷⁶. Posługa diakona ma bowiem „swój początek i dopełnienie w Eucharystii”⁷⁷.

3.3. ADORACJA NAJŚWIĘTSZEGO SAKRAMENTU

Kandydaci do diakonatu winni być również zachęceni do codziennej adoracji Najświętszego Sakramentu. „Kult eucharystyczny stanowi – zdaniem Jana Pawła II – niejako duszę życia chrześcijańskiego, które wyraża się najpełniej w praktykowaniu przykazania miłości Boga i bliźniego. A właśnie w Eucharystii, nazywanej Sakramentem Miłości, ta miłość znajduje swoje źródło. [...] Prawdziwa cześć dla Eucharystii staje się [...] szkołą czynnej miłości bliźniego i uczy z szacunkiem odkrywać prawdę o człowieku wewnętrznym”⁷⁸.

Nie ulega wątpliwości, że przez adorację Najświętszego Sakramentu przyszli diakoni stają się też wzorem dla wiernych w pobożnym skupieniu i ustawicznej medytacji wobec Chrystusa obecnego w tabernakulum.

3.4. SAKRAMENT POKUTY

W perspektywie duchowości eucharystycznej należy również zwrócić szczególną uwagę na pomoc kandydatom w odpowiednim docenieniu sakramentu pokuty⁷⁹. Ma to ogromne znaczenie zwłaszcza w kulturze nam współczesnej, charakteryzującej się coraz to nowymi,

Permanent Diaconate: National Directory and Norms for Ireland, Appendix I, n. 4; Konferencja Episkopatu Anglii i Walii, *Directory for the Formation of Permanent Deacons in England and Wales*, 18.07.2005, w: Archiwum Kongregacji Edukacji Katolickiej w Watykanie, Prot. N. 524/2003, n. 3.38; *Nuolatinių diakonų lietuwoje ugdyimo, gyvenimo ir tarnystės gairės*, n. 76.

⁷⁶ WDFDS, nr 73.

⁷⁷ Tamże, nr 9.

⁷⁸ Jan Paweł II, *Dominicae Cenaе*. La Lettera a tutti i Vescovi della Chiesa sul Mistero ed il Culto della SS. ma Eucaristia, 24.02.1980, n. 6, w: *Insegnamenti* 3 (1980) 1, s. 618.

⁷⁹ Por. WDFDS, nr 73; por. także Jan Paweł II, *Discorso ai diaconi permanenti in Italia*, 16.03.1985, n. 3, w: *Insegnamenti* 8 (1985) 1, s. 650; *Rahmenordnung für Ständige Diakone in den Bistümern der Bundesrepublik Deutschland*, n. 3.1; *Normas Básicas para la formación de los Diáconos permanentes en las diócesis españolas*, n. 43; *The Permanent Diaconate: National Directory and Norms for Ireland*, Appendix I, n. 4; *National Directory for the Formation, Ministry, and Life of Permanent Deacons in the United States*, n. 193.

a przy tym coraz bardziej wyrafinowanymi formami samousprawiedliwiania i w związku z tym narażonej na zgubną utratę poczucia grzechu⁸⁰. Sakrament pokuty nie tylko rozwija w człowieku świadomość grzechu oraz potrzebę zabiegania o jego odpuszczenie, lecz także pobudza go do serdecznego żalu, wynagrodzenia, do podporządkowania swojej słabej woli z wolą Chrystusa⁸¹.

Kandydaci wezwani są więc do żywego doświadczenia spotkania z Bogiem „bogatym w miłosierdzie” (por. Ef 2,4) i systematycznego przystępowania do sakramentu pojednania⁸².

3.5. LECTIO DIVINA

Innym elementem charakterystycznym duchowości diakańskiej, który winien być promowany w procesie formacyjnym, jest umożliwienie kandydatom nabycia modlitewnej zażyłości ze Słowem Bożym. Zażyłość ta daje im pełne miłości poznanie Słowa Bożego, a tym samym Chrystusa. Jezus jest bowiem obecny w swoim Słowie. On mówi, kiedy w Kościele czyta się Pismo Święte. Jest obecny, kiedy Kościół modli się i oddaje chwałę Bogu. Chrystus zapewnił: „Bo gdzie są dwaj albo trzej zebrani w imię moje, tam jestem pośród nich” (Mt 18,20). Zbawienie rodzi się z wiary, a wiara rodzi się ze Słowa Bożego głoszonego i przeżywanego przez głoszącego. Diakon jest powołany, aby być wiarygodnym głosicielem Słowa Bożego, wierzącym w to, co głosi, nauczającym tego, w co wierzy, żyjącym tym, czego naucza⁸³. Stąd przygotowujący się do diakonatu są zobowiązani do pełnego miłości poznania Pisma Świętego nie tylko w formie pogłębionego studium, ale także regularnej⁸⁴, a nawet

⁸⁰ Por. PDV, n. 48.

⁸¹ Por. A. Favale – G. Gozzolino, *Il ministero presbiterale*, Torino 1972, s. 227; M. Kaczmarek, *Ku doskonałości kapłana*, Częstochowa 1997, s. 106.

⁸² Por. E. Chizzoniti, dz. cyt., s. 47; *I diaconi permanenti nella Chiesa in Italia. Orientamenti e norme*, n. 26; *Directory for the Formation of Permanent Deacons in England and Wales*, n. 3.38; *Nuolatinių diakonų lietuvoje ugdymo, gyvenimo ir tarnystės gairės*, n. 76; *National Directory for the Formation, Ministry, and Life of Permanent Deacons in the United States*, n. 113.

⁸³ Por. WDFDS, nr 74; por. także *Diretrizes para o Diaconado Permanente. Formação, Vida e Ministério do Diácono Permanente da Igreja no Brasil*, n. 158.

⁸⁴ Por. WDFDS, nr 74; por. także *Rahmenordnung für Ständige Diakone in den Bistümern der Bundesrepublik Deutschland*, n. 3.1; *Le diaconat permanent. Normes pour la*

codziennej⁸⁵ *lectio divina*. Ta ostatnia polega na lekturze Słowa Bożego, połączonej z rozmyślaniami i modlitwą. Dobrze przeprowadzona *lectio divina* prowadzi do właściwego poznania tajemnicy samego Boga i stanowi żywotny element życia duchowego⁸⁶.

Tego typu praktykę pobożnościową wspominał już Sobór Watykański II. Mimo że nie użył na jej określenie terminu „*lectio divina*”, podejmując temat formacji duszpasterskiej kandydatów do kapłaństwa, uczył: „Niech więc przygotowują się do posługi, jaka wiąże się z słowem, aby objawione Boże słowo coraz lepiej rozumieli, rozważając je, posiadli i wyrażali mową i obyczajami”⁸⁷.

Do *lectio divina* Sobór zachęcał również w Konstytucji dogmatycznej o Objawieniu Bożym *Dei verbum*: „Jest przeto rzeczą konieczną, aby wszyscy duchowni, zwłaszcza kapłani Chrystusowi i inni, którzy jako diakoni lub katechiści zgodnie z otrzymaną misją zajmują się posługą słowa, pozostawali w zażyłości z Pismem świętym przez pilne czytanie duchowe oraz staranne studium, aby nikt z nich nie stał się «bezużytecznym głosicielem słowa Boga na zewnątrz, wewnątrz nie będąc jego słuchaczem», gdy w rzeczywistości powinien z powierzonymi sobie wiernymi dzielić się obfitym skarbem Bożego słowa, zwłaszcza podczas świętej liturgii”⁸⁸.

Doświadczenie uczy, że sama lektura Pisma Świętego nie daje przyszłemu diakonowi od razu owoców duchowych. Słowo Boże nie działa bowiem w sposób magiczny. Dla dokonania wewnętrznej przemiany człowieka Słowo potrzebuje otwarcia się ludzkiej duszy i jej

formation, n. 22; Wytyczne dotyczące formacji, życia i posługi diakonów stałych w Polsce, nr 57; *I diaconi permanenti nella Chiesa in Italia. Orientamenti e norme*, n. 26; *Directory for the Formation of Permanent Deacons in England and Wales*, n. 3.38; *Nuolatinių diakonų lietuwoje ugdyimo, gyvenimo ir tarnystės gairės*, n. 76; *National Directory for the Formation, Ministry, and Life of Permanent Deacons in the United States*, n. 193; G. P. Cigarini, *La formazione dei diaconi permanenti per una prassi ecclesiale di rinnovamento*, *Il diaconato in Italia* 110 (1998), s. 37–39; E. Chizzoniti, dz. cyt., s. 43.

⁸⁵ Por. *Le diaconat permanent. Normes pour la formation*, n. 21; *The Permanent Diaconate: National Directory and Norms for Ireland*, Appendix I, n. 5; *Wytyczne dotyczące formacji, życia i służby stałych diakonów w Republice Czeskiej*, n. 53.

⁸⁶ Por. C. M. Martini, *La gioia del Vangelo*, Casale Monferrato 1988, s. 12–13; tenże, *La lectio divina nella tradizione e nella pratica attuale*, *Servizio della Parola* 17 (1984) 1, s. 39–43; E. Bianchi, *Pregare la Parola*, Torino 1974, s. 33–66.

⁸⁷ DFK, nr 4.

⁸⁸ Sobór Watykański II, *Dei verbum*. Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym, 18.11.1965, w: *Sobór Watykański II, Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 2002, nr 25.

całkowitej dyspozycyjności. Słowo Boże jest w stosunku do człowieka ogromnie wymagające. Oczekuje długiej modlitewnej zażyłości z nim, aby być dobrze zrozumiałe i właściwie przeżywane. Człowiek jedynie przez pogłębioną lekturę Słowa może usłyszeć jego brzmienie w głębi swojej duszy. Dlatego winien on ciągle się wsłuchiwać w to wewnętrzne echo. Winien to czynić z przekonaniem, że Bóg ofiaruje to echo, albowiem pragnie rozmawiać z nim poprzez Ducha Świętego.

Taki rodzaj przyswajania sobie Słowa Bożego winien zaangażować całą osobowość kandydata do diakonatu, tj. jego rozum, uczucia, wyobraźnię, a nade wszystko wolę, która stanowi czynnik decyzyjny. Dlatego najodpowiedniejszym klimatem dla jego realizacji jest wyciszenie i koncentracja⁸⁹.

3.6. MODLITWA KOŚCIOŁA

W formacji duchowej należy także wprowadzić kandydatów w ducha modlitwy Kościoła. Jest ona nazywana „sacrificium laudis”, albowiem cała jest oddawaniem chwały Panu. Stanowi jedną z najważniejszych form modlitwy liturgicznej. Modlitwa Godzin w imieniu Kościoła i za Kościół należy też do codziennej posługi diakona⁹⁰. Formatorzy winni zapoznać przyszłych diakonów z jej oryginalnością i znaczeniem, a zwłaszcza praktycznie wprowadzić w nią⁹¹. *Rationes diaconales* niemieckie⁹², hiszpańskie⁹³,

⁸⁹ Por. H. Wejman, *Komplementarność duchowości stanów życia w Kościele*, Poznań 2002, s. 157–159.

⁹⁰ Por. *I diaconi permanenti nella Chiesa in Italia. Orientamenti e norme*, n. 26; *Di-retrizes para o Diaconado Permanente. Formação, Vida e Ministério do Diácono Permanente da Igreja no Brasil*, n. 158; *Le diaconat permanent. Normes pour la formation...*, n. 23; *The Permanent Diaconate: National Directory and Norms for Ireland*, Appendix I, n. 6.

⁹¹ Por. WDFDS, nr 75; *Wytyczne dotyczące formacji, życia i służby stałych diakonów w Republice Czeskiej*, n. 53; *National Directory for the Formation, Ministry, and Life of Permanent Deacons in the United States*, n. 193; *Rahmenordnung für den Ständigen Diakonat in Österreich*, n. 5.3.2.

⁹² Por. *Rahmenordnung für Ständige Diakone in den Bistümern der Bundesrepublik Deutschland*, n. 3.1.

⁹³ Por. *Normas Básicas para la formación de los Diáconos permanentes en las diócesis españolas*, n. 43.

kostaryckie⁹⁴, litewskie⁹⁵ i amerykańskie⁹⁶ zachęcają kandydatów do diakonatu, aby codziennie odmawiali przynajmniej Laudesy i Nieszpory. Nie chodzi tu bowiem o jakiś element „dodatkowy”, łatwy do zaniechania, lecz o istotną część życia duchowego osoby wyświęconej, stanowiącą także pomoc i zaproszenie do modlitwy osobistej⁹⁷.

3.7. MODLITWA OSOBISTA

Kandydatów do diakonatu należy wychowywać również do modlitwy osobistej⁹⁸. W modlitwie tej ludzkie *ja* spotyka się z Boskim *Ty*. Aby to spotkanie faktycznie zaistniało, człowiek musi świadomie i dobrowolnie skierować się ku Bogu. Dopiero wówczas może nawiązać z Nim rozmowę, co stanowi o istocie modlitwy⁹⁹. W modlitwie osobistej zachodzi zatem osobowy kontakt człowieka z Bogiem, polegający na wzniesieniu własnej duszy do Niego, wsłuchiwanie się w Jego głos i oddawanie Mu się całkowicie w celu uwielbienia Go¹⁰⁰.

W modlitwie osobistej przyszli diakoni stali winni nieustannie naśladować wzór zostawiony przez samego Chrystusa. Istotnie całe posłannictwo Jezusa inspirowane było modlitwą od początku Jego posługi mesjańskiej aż do ofiary krzyża. Jego życie publiczne, zapoczątkowane w momencie chrztu, zaczyna się od modlitwy (por. Łk 3,21). Również w okresach intensywnego nauczania tłumów Jezus poświęcał długie

⁹⁴ Por. *Normas básicas para la formación de los diáconos permanentes en los Diócesis de la Provincia Eclesiástica de Costa Rica*, n. 42.

⁹⁵ Por. *Nuolatinį diakonų lietuvoje ugdymo, gyvenimo ir tarnystės gairės*, n. 76.

⁹⁶ Por. *National Directory for the Formation, Ministry, and Life of Permanent Deacons in the United States*, n. 113.

⁹⁷ Por. R. Selej dak, *Tożsamość, duchowość, formacja i posługa diakonów stałych*, s. 78; tenże, *Diakonat stały w świetle dokumentów Soboru Watykańskiego II, posoborowego Urzędu Nauczycielskiego Kościoła i narodowych «Rationes institutionis diaconorum permanentium»*, s. 246; E. Chizzoniti, dz. cyt., s. 43.

⁹⁸ Por. *Rahmenordnung für Ständige Diakone in den Bistümern der Bundesrepublik Deutschland*, n. 3.1; *Diretrizes para o Diaconado Permanente. Formação, Vida e Ministério do Diácono Permanente da Igreja no Brasil*, n. 158; *Directory for the Formation of Permanent Deacons in England and Wales*, n. 3.38; *National Directory for the Formation, Ministry, and Life of Permanent Deacons in the United States*, n. 193; *Rahmenordnung für den Ständigen Diakonat in Österreich*, n. 5.3.2.

⁹⁹ Por. Tomasz z Akwinu, *Summa Theologica* II-II, q. 83, a. 1, a. 3, ad. 3.

¹⁰⁰ Por. H. Wejman, dz. cyt., s. 142.

chwile modlitwie (por. Mk 1,35; Łk 5,16). Modlił się, zanim poprosił Apostołów o wyznanie wiary (por. Łk 9,18); po cudownym rozmnożeniu chleba w samotności, na górze (por. Mt 14,23; Mk 6,46); modlił się, zanim zaczął uczyć modlitwy swoich uczniów (por. Łk 11,1); przed objawieniem podczas Przemienienia udał się na górę właśnie po to, aby się modlić (por. Łk 9,28); przed dokonaniem niektórych cudów (por. J 11,41–42); podczas Ostatniej Wieczerzy, powierzając Ojcu przyszłość swoją oraz Kościoła (por. J 17). W Getsemani zanosił do Ojca pełną bólu modlitwę, wydobywającą się z Jego strapionego i przejętego niepokojem serca (por. Mk 14,35–39), a na krzyżu skierował do Niego ostatnie błaganie, pełne zarówno trwogi (por. Mt 27,46), jak i ufego zawierzenia (por. Łk 23,46)¹⁰¹.

Kandydaci do diakonatu, naśladowując wzór modlitwy Chrystusa, powinni poświęcać wiele czasu modlitwie, w której mogliby rozwijać swoje życie duchowe i pogłębiać swoją więź z żywą osobą Jezusa. To właśnie od Niego winni oni się uczyć, że nie można owocnie przeżywać powołania do diakonatu bez modlitwy.

Modlitwa ma w życiu i posłudze diakona znaczenie decydujące. Kandydaci powinni więc być w okresie przygotowawczym formowani do umiłowania takiej modlitwy. Winna ona się stać dla nich stałym przyzwyczajeniem tak, aby później umieli ją odpowiednio dowartościować i dać przysługujące jej pierwszeństwo¹⁰².

Zaszczepienie kandydatom do diakonatu umiłowania modlitwy i życia nią na co dzień na wzór Chrystusa jest zadaniem bardzo ważnym wychowawców, zwłaszcza ojców duchownych. Modlitwa bowiem będzie chronić diakonów w przyszłości od nadmiernej aktywności kosztem zaniedbywania życia wewnętrznego i od pokusy rzucenia się w wir zajęć aż do zagubienia siebie. Ponadto kandydaci do diakonatu, nabywając ducha głębokiej modlitwy, będą mogli być kiedyś jej autentycznymi nauczycielami.

¹⁰¹ Por. R. Selejdak, *Formacja duchowa „sercem” formacji kapłańskiej*, Studia Loviciensia 4 (2002), s. 190.

¹⁰² Por. tenże, *Tożsamość, duchowość, formacja i posługa diakonów stałych*, s. 78; *Diakonat stały w świetle dokumentów Soboru Watykańskiego II, posoborowego Urzędu Nauczycielskiego Kościoła i narodowych «Rationes institutionis diaconorum permanentium»*, s. 248; M. Presciutti, A. Farneti, dz. cyt., s. 175.

3.8. RACHUNEK SUMIENIA

Przyszłym diakonom winno się zalecać także przeprowadzanie rachunku sumienia, określanego mianem rewizji życia¹⁰³. Stanowi on bardzo ważną praktykę formowania sumienia chrześcijańskiego. Obok odkrycia wewnętrznej prawdy o człowieku staje się wezwaniem do nawrócenia.

Jan Paweł II zauważa: „Człowiek nie wchodzi na drogę prawdziwej i szczerzej pokuty tak długo, jak długo nie dostrzeże, że grzech sprzeciwia się normie etycznej, zapisanej w głębi jego jestestwa, jak długo nie uzna, że dopuścił się tego sprzeniewierzenia osobiście i w sposób odpowiedzialny; jak długo nie powie nie tylko «istnieje grzech», ale «ja zgrzeszyłem»; nie przyzna, że grzech wprowadził w jego sumienie podział, który następnie przenika cały jego byt, oddziela go od Boga i braci. Sakramentalnym znakiem tej przejrzystości sumienia jest akt zwany tradycyjnie rachunkiem sumienia; akt, który powinien być zawsze nie tylko trwożliwą introspekcją psychologiczną, ale szczerą i spokojną konfrontacją z wewnętrznym prawem moralnym, z normami ewangelicznymi podanymi przez Kościół, z samym Jezusem Chrystusem, oraz z Ojcem Niebieskim, który powołuje nas do dobra i doskonałości”¹⁰⁴.

Rachunek sumienia powinien być:

- autentyczny – to znaczy powinien być próbą ściągnięcia z siebie „maski” i dążeniem do obiektywnego spojrzenia na samego siebie;
- bezpośredni – winien stanowić odejście od atmosfery suchego rozliczania po to, by budzić w sobie żywą świadomość odkupienia i przebaczenia;
- regularny – ideałem jest codzienny rachunek sumienia ogólny i szczegółowy, wychowujący do samokontroli i systematycznej pracy nad sobą;
- pozytywny – to znaczy nie może mieć tylko charakteru negatywnego (bilans klęsk i strat), ale powinno się w nim zauważyć również dobro w sobie i wokół siebie. Takie całościowe uję-

¹⁰³ Por. *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 1994, nr 1776–1782; J. Bramorski, *Rachunek sumienia jako istotny element chrześcijańskiego nawrócenia*, *Studia Gdańskie* 14 (2001), s. 6.

¹⁰⁴ Jan Paweł II, *Reconciliatio et paenitentia*. Adhortacja apostolska o pojednaniu i pokucie w dzisiejszym posłannictwie Kościoła, 2.12.1984, w: *Jan Paweł II. Dzieła zebrane. Adhortacje*, t. II, Kraków 2006, nr 31.

cie prowadzi do konkretnego i realistycznego planu poprawy życia¹⁰⁵.

W rachunku sumienia kandydat do diakonatu powinien przede wszystkim uświadomić sobie popełnione grzechy śmiertelne oraz ich liczbę, rodzaj i ważne okoliczności. Podobny rachunek sumienia winien również zrobić sobie z grzechów powszednich. Aby zrozumieć prawdziwą grzeszność swoich czynów, powinien on przeprowadzić rewizję życia nie tylko jako kontrolę etyczną, ale przede wszystkim jako refleksję religijną dokonaną w świetle wiary. Psalmista mówi: „Przeciwno Tobie samemu zgrzeszyłem i uczyniłem, co złe jest przed Tobą” (Ps 51,6). Nie wystarczy zatem, że zapyta samego siebie „z czego i jak ma się spowiadać?”, ale przede wszystkim o to: „jak się przedstawia jego życie chrześcijańskie w relacji do Boga, który jest kochającym Ojcem?”.

Podstawą rachunku sumienia są przykazania Boże i kościelne, wyznaczające granice grzechu, ale przede wszystkim wezwanie do miłości oraz prawdy w relacji do Boga i bliźnich. W rachunku sumienia Chrystus pyta człowieka, jak kiedyś św. Piotra o to, czy chce iść dalej drogą miłości: „Czy Mnie miłujesz?” (por. J 21,15–19). W sakramencie pokuty nie chodzi bowiem jedynie o wyznanie przez człowieka grzechów, ale przede wszystkim o wyznanie wiary i miłości, o przyjęcie Bożej miary dla dalszego życia. W takim ujęciu dostrzega się nie tylko grzechy, będące zewnętrznym przekroczeniem prawa, ale zwraca się większą uwagę na cnoty i głębsze motywy ludzkiego działania.

Zdaniem H. Wejmana rola rachunku sumienia w rozwoju duchowym człowieka jest niezmiernie ważna. Czyniony dokładnie i z regularnością zwiększa moralną wrażliwość i delikatność sumienia, co znajduje natychmiast uwydatnienie w postawie pokory, bojaźni Bożej, sumienności i wierności obowiązkom oraz w postawie otwartości na potrzeby bliźnich. Codzienny rachunek sumienia stanowi również doskonałe przygotowanie do owocnego przyjęcia sakramentu pokuty. W miarę nabywania przez człowieka w rachunku sumienia poczucia własnej grzeszności, wzrasta jego więź z Bogiem. Im zaś głębszy jest stopień tego poczucia, tym większy staje się jego zwrot ku Niemu i tym ofiarniejsza z Nim współpraca¹⁰⁶.

¹⁰⁵ Por. W. Kawecki, *Spowiedź a kształtowanie sumienia*, HD 1 (2001), s. 44–45; T. Pawłowski, *Przewodnik dla zniechęconych Spowiedzią i Mszą świętą*, Poznań 1984, s. 62–67.

¹⁰⁶ Por. H. Wejman, dz. cyt., s. 160.

3.9. KIEROWNICTWO DUCHOWE

W formacji duchowej kandydatów do diakonatu ogromne znaczenie ma też kierownictwo duchowe¹⁰⁷. Praktyka ta jest ściśle związana z potrzebą osiągnięcia chrześcijańskiej doskonałości i świętości życia.

Papież Leon XIII w Liście apostolskim *Testem benevolentiae* z 1899 roku, skierowanym do kard. Jamesa Gibbonsa, arcybiskupa Baltimore w Stanach Zjednoczonych, zdecydowanie odrzucił przekonanie, jakoby „Duch Święty bez żadnego pośrednika” wlewał w dusze wiernych większe i bogatsze dary. Zdaniem papieża bezpośrednie działanie Ducha Świętego nie czyni zbędnym kierownictwa duchowego. W związku z tym Leon XIII podał zasadę: „Należy do prawa ogólnego, że podobnie jak Bóg w swej Opatrzności postanowił zbawiać ludzi za pośrednictwem ludzi, tak i tych, których powołuje do większego stopnia świętości, postanowił do tego doprowadzić przez ludzi, aby – jak się wyraża Chryzostom – pouczenie od Boga doszło do nas przez ludzi”. Przykładem takiej właśnie ekonomii Bożej była, według papieża, scena pod Damaszkiem (por. Dz 9,1–20), w której Paweł został odesłany do Ananiasza, by otrzymać pouczenie, mimo że usłyszał głos Pana. Leon XIII zauważył następnie, że ci, którzy dążą do większej doskonałości, narażeni są na większe trudności i możliwość pobłądzenia, stąd bardziej niżeli inni potrzebują „nauczyciela i przewodnika” (*magis quam ceteri doctore ac duce indigent*)¹⁰⁸. Według papieża, odrzucenie praktyki kierownictwa duchowego byłoby lekkomyślnym narażeniem się na niebezpieczeństwo.

Ze wspomnianego Listu Leona XIII wynika, że Bóg do osiągnięcia zbawienia i większego stopnia doskonałości prowadzi ludzi za pośrednictwem innych ludzi. Jest to pomoc zewnętrzna i współpraca: tajemnicze i ukryte działanie Ducha Świętego w duszach ludzkich zostaje uchwycone za pomocą zewnętrznego magisterium. Oprócz tego List dowodzi, że „nauczyciela i przewodnika” potrzebują dążący do „większej doskonałości”.

¹⁰⁷ Por. WDFDS, nr 77; *Wytyczne dotyczące formacji, życia i posługi diakonów stałych w Polsce*, dok. cyt., nr 58; *I diaconi permanenti nella Chiesa in Italia. Orientamenti e norme*, dok. cyt., n. 26; *Nuolatinių diakonų lietuvoje ugdyimo, gyvenimo ir tarnystės gairės*, dok. cyt., n. 78; *Wytyczne dotyczące formacji, życia i służby stałych diakonów w Republice Czeskiej*, dok. cyt., n. 54; *National Directory for the Formation, Ministry, and Life of Permanent Deacons in the United States*, dok. cyt., n. 113.

¹⁰⁸ H. Denzinger, A. Schönmetzer, *Enchiridion symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, Freiburg im. Br. 1976, 3340: tłum. własne.

Owa „pomoc zewnętrzna” na drodze do osiągnięcia doskonałości polega na „pouczeniu i prowadzeniu”¹⁰⁹.

Podobną myśl podjął papież Pius XII w Encyklice *Mystici Corporis Christi*, w której, pisząc o rozdawnictwie łask wysłużonych przez Chrystusa, podkreślił, że Chrystus nie chciał sam bezpośrednio rozdzielać ludziom łaski, ale uczynił to przez widzialny Kościół. Papież zauważył też, że w Kościele dzięki sakramentom, a zwłaszcza częstej spowiedzi, można mieć „zbawcze kierownictwo duchowe”, które pozwala na „zdrowe poznanie siebie samego” i osiągnięcie czystości sumienia¹¹⁰.

Do potrzeby kierownictwa duchowego nawiązał następnie Pius XII w Adhortacji *Menti nostrae* z 1950 roku. Pisał on między innymi: „Uważamy za słuszne wezwać was, ukochani synowie, abyście na drodze życia duchowego zbyt nie ufali, ale abyście w pokorze i pilności przyjmowali rady i szukali pomocy tych, którzy by mogli mądrze wami kierować, przed niebezpieczeństwami wam zagrażającymi ostrzegać oraz wskazywać stosowne lekarstwa, we wszystkich zaś trudnościach wewnętrznych i zewnętrznych dobrze radzić i prowadzić was drogą ascezy chrześcijańskiej. A bez takiego roztropnego kierownika sumienia normalnie bardzo trudno jest dostosować się do natchnienia Ducha Świętego i łaski Bożej”¹¹¹.

Także papież Jan XXIII w przemówieniu do członków Akcji Katolickiej w Rzymie, zwracając uwagę na potrzebę indywidualnej formacji duchowej, dostrzegł dużą rolę kierownictwa duchowego, które winno być „mądre i roztropne”, uwzględniające przy tym indywidualne przymioty oraz powołanie¹¹².

Ponadto ogromną wartość kierownictwa duchowego dostrzegali kard. G. B. Montini, późniejszy papież Paweł VI, który twierdził: „kierownictwo duchowe jest bardzo delikatnym, ale niezwykle wartościowym narzędziem wychowania; jest sztuką pedagogiczną i psychologiczną, nakładającą wielką odpowiedzialność na tego, kto się tego zadania po-

¹⁰⁹ Por. J. Misiurek, *Kierownictwo duchowe w formacyjnych dokumentach Stolicy Apostolskiej*, w: *Sztuka kierownictwa duchowego*, red. J. Augustyn, J. Kołacz, Kraków 2007, s. 101–102; tenże, *Zarys dziejów praktyki kierownictwa duchowego*, w: *Najważniejsza jest miłość. Księga pamiątkowa ku czci Księdza Profesora Waleriana Słomki*, red. M. Chmielewski, Lublin 1999, s. 210.

¹¹⁰ Por. Pius XII, Encyklika *Mystici Corporis Christi*, 29.06.1943, AAS 35 (1943) 235.

¹¹¹ Tenże, Adhortacja apostolska *Menti nostrae*, 23.09.1950, AAS 42 (1950) 674.

¹¹² Por. Jan XXIII, *Allocutiones, Sodalibus Actionis Catholicae e Romana dioecesi*, 10.01.1960, AAS 52 (1960) 87.

dejmuje, jest ćwiczeniem duchowym wymagającym pokory i ufności od tego, kto mu się poddaje”¹¹³.

Jan Paweł II w Adhortacji *Reconciliatio et paenitentia* zalecał kierownictwo duchowe dla weryfikacji duchowej drogi, wyjścia ze stanu apatii i religijnego kryzysu oraz dokładniejszego rozpoznania swego powołania¹¹⁴. W Adhortacji *Pastores dabo vobis* zauważył zaś, że: „Trzeba koniecznie odkryć na nowo wielką tradycję osobistego kierownictwa duchowego, które zawsze przynosiło liczne i cenne owoce w życiu Kościoła. W konkretnych przypadkach i przy spełnieniu ściśle określonych warunków może ono być wspomagane, ale nie zastępowane, przez pewne formy analizy czy pomocy psychologicznej”¹¹⁵.

Zdaniem Jana Pawła II rozmowę osobistą z kierownikiem duchowym należy odbywać regularnie i często, widząc w niej praktykę o niezrównanej i wypróbowanej skuteczności. Osoby duchowne ze względu na odpowiedzialność za innych potrzebują stałej, nieustannej i wyważonej rewizji swojej osobowości i postępowania, ciągłego poszukiwania motywacji i środków dla swej misji. Trzeba bowiem, aby takie osoby same stały się doświadczone w poszukiwaniu Boga, by móc później towarzyszyć innym na tej drodze¹¹⁶.

U początku praktykowania kierownictwa duchowego leży doświadczenie przedłużonej modlitwy słowem Bożym. Ono pozwala wrócić do pierwotnej miłości, aby „w pełni przeżyć młodość, pełną entuzjazmu miłość do Chrystusa”¹¹⁷. Wraz z pogłębioną modlitwą powstaje w człowieku pragnienie, aby towarzyszył mu ktoś, kto pomoże nie tylko zachować, ale i rozwinąć odnalezioną żarliwość. Wtedy pojawia się także „mistrz” lub inaczej kierownik duchowy¹¹⁸.

Jeśli chodzi o kierownictwo duchowe przyszłych diakonów stałych, jest rzeczą ważną, aby było ono powierzone kapłanowi o odpowiednich kwalifikacjach i wybranemu przez biskupa. Kierownika duchowego win-

¹¹³ PDV, n. 81.

¹¹⁴ Por. Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Reconciliatio et paenitentia*, n. 32.

¹¹⁵ PDV, n. 40.

¹¹⁶ Por. Jan Paweł II, *Vita consecrata*. Adhortacja apostolska o życiu konsekrowanym i jego misji w Kościele i w świecie, 25.03.1996, w: *Adhortacje apostolskie Jana Pawła II*, Kraków 1996, n. 66; por. także Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów*, Libreria Editrice Vaticana 1994, nr 39 i 54.

¹¹⁷ Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Vita consecrata*, nr 70.

¹¹⁸ Por. K. Wons, *Kierownictwo duchowe księży*, w: *Sztuka kierownictwa duchowego*, Kraków 2007, s. 498.

ny cechować przede wszystkim dojrzałość duchowa i osobowościowa, rozważa, cierpliwość, dyskrecja. Powinien on sam mieć doświadczenie korzystania z kierownictwa duchowego i na sobie samym przeżyć trud oraz błogosławieństwo tego otwierającego dialogu. Kierownik duchowy jest wraz z innymi formatorami odpowiedzialny za przygotowanie kandydatów do święceń¹¹⁹. Toteż zobowiązany jest on do pomagania im w samodzielnym podjęciu dojrzałej i wolnej decyzji, której podstawę stanowi uznanie wartości przyjaźni oraz samokontroli¹²⁰. Jest rzeczą zrozumiałą, że kierownik duchowy nie może wyręczać kandydata w jego pracy nad sobą. Zadaniem jego jest jednak pomoc w rozeznaniu powołania i w podejmowaniu wolnych i dojrzałych decyzji¹²¹. Kierownik duchowy winien pomagać w wytrwaniu w twórczym napięciu między urzędem a charyzmatem w Kościele, które nie jest Jego niedoskonałością, lecz źródłem apostołskiego działania¹²².

Według Presciutti i Farneti kierownictwo duchowe jest dla kandydatów do diakonatu nieodzowną pomocą we właściwym rozeznaniu powołania, pogłębia formację duchową oraz sprzyja upodobnianiu się do Chrystusa-Sługi¹²³.

3.10. POBOŻNOŚĆ MARYJNA

W formacji duchowej przyszłych diakonów powinno się również zwrócić uwagę na zaszczeplenie w nich pobożności maryjnej. Maryja, będąc Matką Jezusa i Matką Kościoła, stanowi dla każdego diakona ikonę. Ona, Służebnica Pańska, pokorna i cicha, zawsze gotowa do bycia posłuszną słowu Bożemu, „zachowywała wszystkie te sprawy i rozważała je w swoim sercu” (Łk 2,19). Kandydaci do diakonatu, żywiący szczerą pobożność do Maryi, winni nieustannie się w Nią wpatrywać i dać się

¹¹⁹ Por. PDV, n. 66; por. także K. Grzywocz, *Kierownictwo duchowe kleryków i kapłanów*, w: *Sztuka kierownictwa duchowego*, Kraków 2007, s. 507–508.

¹²⁰ Por. PDV, n. 50.

¹²¹ Por. J. Augustyn, *Formacja do kapłaństwa dzisiaj. Na marginesie adhortacji apostołskiej Jana Pawła II „Pastores dabo vobis”, „Ethos” 10 (1997), s. 135; R. Frattallone, *Vocazione al diaconato e direzione spirituale*, w: *Discernere oggi. Le vie, i problemi, le emergenze*, red. G. Bellia, Reggio Emilia 1998, s. 64–66.*

¹²² Por. K. Grzywocz, dz. cyt., s. 508.

¹²³ Por. M. Presciutti, A. Farneti, dz. cyt., s. 175; por. także *Le diaconat permanent. Normes pour la formation*, n. 27.

Jej prowadzić w nabywaniu w życiu duchowym ducha kontemplacji, modlitwy i gotowości służby¹²⁴. Dlatego należy ich zachęcać do tego, aby Maryja, Służebnica Pańska, była obecna na ich drodze i wzywana w codziennym odmawianiu Różańca świętego jako Matka i Wspomożycielka¹²⁵.

3.11. ZAANGAŻOWANIE ŻON I DZIECI

Zgodnie z *Wytocznymi dotyczącymi formacji diakonów stałych* trzeba zatroszczyć się, aby „małżonki kandydatów żonatych wzrastały w świadomości powołania męża i własnej misji obok niego”. Dlatego powinny być „zapraszane do regularnego uczestnictwa w spotkaniach formacji duchowej”. Również w stosunku do dzieci należy „podjąć stosowne inicjatywy zmierzające do uwrażliwienia ich na posługę diakońską ojców”¹²⁶.

Według *Wytocznych dotyczących formacji, życia i posługi diakonów stałych w Polsce* pierwszym etapem doświadczenia i przeżycia wspólnej formacji byłyby dla aspirantów i ich rodzin rekolekcje, w miarę możliwości dwutygodniowe, kończące okres propedeutyczny i poprzedzające obrzęd dopuszczenia do grona kandydatów do święceń.

¹²⁴ Por. *I diaconi permanenti nella Chiesa in Italia. Orientamenti e norme*, n. 26; *Diretrizes para o Diaconado Permanente. Formação, Vida e Ministério do Diácono Permanente da Igreja no Brasil*, n. 159; *Le diaconat permanent. Normes pour la formation*, n. 25; *Normas Básicas para la formación de los Diáconos permanentes en las diócesis españolas*, n. 44; *Normas básicas para la formación de los diáconos permanentes en los Diócesis de la Provincia Eclesiástica de Costa Rica*, 43; *National Directory for the Formation, Ministry, and Life of Permanent Deacons in the United States*, n. 113 i 193; G. Pennacchio, dz. cyt., s. 791; E. Chizzoniti, dz. cyt., s. 47.

¹²⁵ Por. WDFDS, nr 72; por. także *Directory for the Formation of Permanent Deacons in England and Wales*, n. 3.38.

¹²⁶ WDFDS, nr 78; por. także *Diretrizes para o Diaconado Permanente. Formação, Vida e Ministério do Diácono Permanente da Igreja no Brasil*, n. 186–187; *Wytoczne dotyczące formacji, życia i służby stałych diakonów w Republice Czeskiej*, n. 57; *The Permanent Diaconate: National Directory and Norms for Ireland*, Appendix I, n. 8; *Directory for the Formation of Permanent Deacons in England and Wales*, n. 3.39; *National Directory for the Formation, Ministry, and Life of Permanent Deacons in the United States*, n. 138 i 140; *Rahmenordnung für den Ständigen Diaconat in Österreich*, n. 5.3; G. Zanchi, M. Menichincheri, *La famiglia*, *Orientamenti Pastoralis* 7 (2005), s. 181; J. S. Martins, *Norme fondamentali per la formazione dei diaconi*, s. 50.

Ten sam dokument zaleca, aby kandydaci na diakonów stałych należeli ze swymi rodzinami do ruchów kościelnych, skierowanych na formację małżeństw i rodzin¹²⁷.

ZAKOŃCZENIE

Podsumowując, należy zauważyć, że formacja ludzka i duchowa stanowią dwa zasadnicze wymiary integralnej formacji przyszłych diakonów stałych. Formacja ludzka ma ukształtować osobowość diakonów tak, aby byli oni pomostem w spotkaniach ludzi z Jezusem Chrystusem. W tym celu mają być kształtowani do nabycia takich cech ludzkich, jak: umiłowanie prawdy, uczciwość, prawość, rzetelność, szacunek wobec każdej osoby, wierność danemu słowu, prawdziwe współczucie, zrównoważony osąd i właściwe zachowanie. Kandydaci powinni też wypracować umiejętność kontaktu z drugim człowiekiem. Wymaga to od nich uprzejmości, gościnności, szczerości, dyskrekcji, roztropności i dojrzałości uczuciowej. Formacja duchowa z kolei prowadzi do rozeznania powołania i jego rozwoju w kontekście kształtowania duchowości służby. Stąd niezbędne jest wierne naśladowanie Chrystusa-Sługi i ciągłe pogłębianie duchowej więzi z Nim. Głównymi źródłami duchowości służby są: Eucharystia, Słowo Boże i modlitwa. Należy zauważyć, że formacja ludzka i duchowa są ze sobą ściśle powiązane i wzajemnie się uzupełniają. Programy formacji ludzkiej i duchowej zawarte są w narodowych *Rationes institutionis diaconorum permanentium*, opracowanych przez Konferencje Biskupie poszczególnych krajów i zatwierdzonych przez Kongregację ds. Duchowieństwa.

Słowa kluczowe: diakonat stały, Kościół lokalny, formacja

Abstract. **The human and spiritual formation of permanent deacons in the light of the Church teaching and local Church experience.** The article aims to present the two fundamental dimensions of the integral formation of future permanent deacons, i.e. the human and spiritual. The human dimension has the task of shaping the personality of the sacred ministers to ensure that they become a 'bridge' and not an 'obstacle' for others in their meeting with Jesus Christ, the Redeemer of man. Spiritual formation instead represents the completion of human formation and is the unifying centre of every Christian formation, since it enhances

¹²⁷ Por. *Wytyczne dotyczące formacji, życia i posługi diakonów stałych w Polsce*, nr 62.

the development of new life received in Baptism. It is essential for candidates for the permanent diaconate because it helps them in the appropriate vocational discernment and the acquisition of the spirituality of the service following the example of Jesus Christ, the Servant. It is noted, that the two dimensions of the formation of future permanent deacons are closely linked to each other and also complement each other. The training programmes of this formation are contained in the national 'Rationes institutionis diaconorum permanentium', developed by Episcopal Conferences and approved by the Congregation for the Clergy.

Keywords: permanent diaconate, local Church, formation.